

І. П. РУЩЕНКО,
д-р соціол. наук,
професор

Igor P. Ruschenko
Ph.D. in Sociology

ІНСТИТУТ ПОЛІЦІЇ: МИНУЛЕ І СУЧАСНЕ В СОЦІОЛОГІЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Поліція (міліція) як державна інституція українськими і російськими дослідниками вивчалася переважно з історико-правових або організаційно-правових позицій, що відповідає предметам таких відомих галузей юридичної науки як “історія держави і права” та “адміністративне право” [1]. Іноді предметом дослідження ставали деонтологічні аспекти діяльності міліції [2] та проблеми кадрового менеджменту [3]. Досі бракує соціологічної інтерпретації поліції як цілісного феномена.

Інститут поліції є порівняно “молодим” історичним інститутом, становлення якого в більшості країн припадає на XVIII–XIX ст. Відносна молодість інституту поліції не заперечує того факту, що за суттю поліцейська діяльність є старішим і традиційним видом управління суспільними процесами. У зародкових формах вона існувала навіть у додержавний період. Виконання традицій, табу було обов’язком членів роду й племені. Одноплемінники суворо стежили за тим, щоб правила виконувалися; громада судила й карала відступників віри й звичаїв. Злочин і покарання – вічні супутники суспільного життя, бо жити колективно – значить дотримуватися певних

правил. Але існування норм звичаєвого права, власне, й доводить, що люди схильні їх порушувати. Отже, постає функція примусу та застосування сили до порушників. Функція правозастосування є найдавнішою формою діяльності в громадах, хоча з початку вона не втілювалася у спеціальні структури й інститути в сучасному розумінні цього слова. Наприклад, в африканському племені інтуїтив особа, що коїть рецидив (вбивства або чаклунства) і розглядається небезпечною для громади, стає об’єктом покарання. Винному або пропонують добровільно покинути плем’я – виконати так званий *квивтук*, що рівнозначно самогубству, – або громада призначає езекутора, якому належить виконати фізичне покарання. Останній вибирається з кола близьких родичів обвинуваченого, аби в майбутньому уникнути помсти [4, с.159–160].

У більш складних суспільствах поліцейська діяльність стає прерогативою державної влади. Кілька тисячоліть існування держави позначені тим, що сучасні функції поліції виконувалися представниками влади, різними чиновниками, хоча й без зайвої спеціалізації на відповідних завданнях. За порядок і судочинство в

країні в цілому відповідали перші особи держави — князі, цесарі, королі та їх намісники — воєводи, місцеві правителі, різні чиновники. Усі вони спиралися на військо, варту, озброєні загони “загального призначення”.

Саме слово “поліція” історично пов’язане з термінологією організації державного життя у грецьких полісах античного періоду. “Поліція” (від грецького *politei* — управління) тоді означало всю систему державного устрою й управління. З кінця XIV ст. в європейських країнах цей термін знову входить в обіг, він означає світське управління (на відміну від сфер, на які поширювалася компетенція католицької церкви). Згодом він звучується і з XVII—XVIII ст. „поліція” означає спеціалізовані адміністративні органи, на які покладалося правозастосування, охорона громадського порядку та боротьба зі злочинністю. Треба зауважити, що всі держави фактично залишають лише за собою право легітимно (законно) застосовувати силу. Держави намагалися монополізувати поліцейську діяльність. Поліція саме і розглядається як інституція, якій доручається від імені держави застосовувати силу, в разі потреби — з використанням зброї. Чи стає це благом для людства?

Громади не завжди охоче мирилися з монополією держави і намагалися залишити за собою певні аналогічні функції, що спиралися на звичаєве право та традицію. Наприклад, в дореволюційній Росії сільські общини карали власними силами конокрадів і паліїв. Взагалі-то селяни й не були схильні звертатися до влади, а поліції вони традиційно не довіряли. Вироки селянських громад були доволі жорстокі; злочинців часто вбивали. У відомому словнику Ефрона та Брокгауза, який виходив до революції, наводиться приклад, коли оточним лікарем тільки в одному окрузі Тобольської губернії було оглянуто 200 трупів, які залишилися після

подібних самосудів. Своїх жертв селяни нерідко піддавали тортурам, придумували різні особливі способи вбивства — прив’язували людину до спеціально схилених дерев та розривали тіло на шматки, здирали заживо шкіру, виколували очі, прив’язували обвинуваченого до хвоста коня й гнали його по степу [5].

У традиції американського суспільства ще з часів перших поселенців існує пріоритет прав сімей і громад вирішувати питання власної безпеки. Усі спроби, наприклад, супротивників вільного продажу вогнепальної зброї скасувати право американців вільно володіти гвинтівками і пістолетами наражаються на шалений опір традиціоналістів. Але неконтрольоване використання сили є дуже небезпечним явищем. У другій половині XIX — на початку XX ст. на американському півдні широко застосовувалися так звані суди Лінча. Вони означали швидку й люту розправу білих мешканців над чорношкірими, яких підозрювали в тяжких злочинах. З 1882 по 1927 рр. лінчували 4950 осіб. Ось яскравий приклад неконтрольованого застосування насильства: 1893 р. в містечку з гучною назвою Париж, штат Техас, десятитисячний натовп був свідком розправи над розумово неповноцінним чорношкірим американцем, якого звинувачували у вбивстві дитини. Годину тривали страшні тортури, а потім жертву спалили живцем на вогнищі [6, с. 225]. “Лінчування” стало загальним поняттям, коли людину без суду і справедливого розгляду справи карають, піддають тортурам або вбивають. В сучасній Америці такого практично немає (хоча протягом 1980—1990 рр. зафіксовано кілька випадків пред’явлення лідерам Ку-Клус-Клана звинувачень у вбивствах чорношкірих американців), але часто трапляються надзвичайні події, коли різні маніяки, психічно хворі особи відкривають вогонь по своїм колегам на роботі, уч-

ням школи або випадковим перехожим з різної стрілецької зброї.

Сила та зброя є вельми небезпечними інструментами регулювання людських відносин та управління соціальними процесами. Позитивна сутність інституту поліції полягає в тому, що він упорядковує застосування примусу й насильства до громадян. Держава встановлює певні гласні правила того, як і коли можна застосовувати зброю і силу, що робить суспільне життя більш безпечним і прогнозованим. Поліцейські чини на службі не є приватними особами, вони мусять діяти відповідно до законів держави і нести відповідальність за перевищення своїх повноважень. Для суспільства зосередження сили й зброї в одних руках є благом; залишається зробити, щоб ці “руки” були “чистими”, а голови поліцейських – тверезі, освічені, відповідальні. Саме ці питання й постають у процесі інституціоналізації поліцейської діяльності.

Протоінституційні форми поліцейської діяльності існували практично завжди. Раніше вони реалізовувалися або у вигляді стихійних проявів соціального контролю, або регулювалися інститутами роду й держави. Важливо підкреслити те, що досить рано з’являються різні типізації щодо змісту поліцейської діяльності, попередньо відбувався процес хабітулізації, тобто узвичаєння дій з охорони громадського порядку, розшуку злочинців, розслідування карних справ тощо. Так, за часів Київської Русі існували такі традиції як “головництво”, “заклик”, “звід”, “гоніння по сліду”. Частково вони відображені в Руській правді. У ст. 3–5 ми знаходимо, що вбивці називалися “головниками”, а покарання – “головництво”. Існувала норма, згідно якої князя за його провинність можна було карати волостью, а звичайну людину – смертю, або “на голову”. Головник міг запропонувати постраждалій родині

викуп, відступного, бо кримінальний злочин у ті часи ще не стає виключно державною компетенцією і міг дорівнювати цивільному делікту. Звідси пішла назва “уголовне право”. За етимологією цей термін – український, а не російський, але в сучасній мові в Україні вживається поняття “кримінальне право”, а в Росії – “уголовне право”. Хоча і не всі з цим погоджуються. Професор Коржанський М. Й. відстоює саме термін “уголовне право”, мотивуючи це так: “ми маємо свою, київсько-руську назву... – уголовне право, і нам зовсім не потрібна чужа назва – кримінальне право” [7, с. 4].

Сутність “заклику” полягала в тому, що у випадках викрадання коня, зброї чи одяжі або пропачі холопа потерпілий оголошував, “закликав” про це на торжищі, в людних місцях. Другим характерним засобом розшуку злочинця був “звід”. Це, власне, була процедура розшукування особи, звинуваченої у злочині, шляхом “зводін” різних людей (прототип очної ставки). “Гоніння сліду” полягало в переслідуванні злодія по його слідах. В “Руській правді” зазначалося, що загальні правила проведення розшуку визначав князь. Пізніше, вже в XVII ст. “гоніння сліду” перетворилося на “шляхування коней”, а “заклик” – на “обвоання” (від слова “волати”, тобто кричати – про подію неодноразово проголошувалося на ярмарках і в інших місцях). В документах цього часу зустрічається поняття “трус”, тобто обшуку. Попереднє слідство включало опитування свідків, огляд речових доказів і місця злочину. Отже, інституту поліції як такого ще не було, але склалися *узвичаєні форми* діяльності з охорони порядку та боротьби зі злочинністю. Власне це й були ті підвалини, на яких рано чи пізно мусив постати повноцінний інститут.

За часів Речі Посполитої, ще до 1647–1648 рр. поліцейські функції

зосереджувалися у воєводствах, повітах, каштелянствах та старостах. Король, сейм звертався до цих установ з вимогами розшуку злочинців і наведення порядку. Частіше за інших кримінальними справами доводилося займатися возному повітового (земського) суду. Саме цей посадовець виїздив до місця пригоди, опитував свідків, збирав докази, документував збитки тощо.

У феодальну епоху поліцейські функції перебирали на себе володарі маєтків, шляхта, управителі. Там, де діяв полковий устрій, підтримка порядку, розслідування злочинів покладалися на полковників, сотників і козацьку старшину. Підтримувала порядок і Запорізька Січ. Так, обов'язком довбиша був розшук (разом з січовиками) так званих харцизів, гультяїв, гайдамаків, які грабували купецькі каравани. Нарешті, в містах магдебурзького права поліцейські функції виконував війт — голова лави (судового органу магістрату). Він же очолював варту, яка стежила за порядком вдень і вночі, відповідав за додержання правил торгівлі та протипожежної безпеки у місті. У Львові вже з початку XVI ст. діяла нічна варта. В цей період в Україні поліцейські функції зосереджувалися скоріше на різних рівнях місцевого самоуправління. Незважаючи на великий “організаційний плюралізм” можна вважати, що до середини XVIII ст. в Україні склалися перші протоінституційні форми поліції.

Етап широкої легітимізації інституту поліції припадає на XIX ст., коли в усіх провідних країнах видаються державні законодавчі акти, що визначають завдання поліцейської діяльності, підпорядкування і внутрішню структуру. Україна в решті решт підпадає під юрисдикцію двох імперій — Російської та Австрійської, інститут поліції в кожній з частин формується за окремими правилами. На Сході України вольності й старі

права закінчуються 1783 роком, коли на її територію поширилася Постанова для управління Всеросійської імперії. 1772 р. Галичина була приєднана до Австрійської монархії Габсбургів, де 1796 р. введено в дію окремий кримінальний кодекс. В Російській імперії поліція постає як централізована структура, що входить до складу Міністерства внутрішніх справ, де діяв окремий департамент поліції. В губерніях правопорядок повинні були підтримувати губернатори й генерал-губернатори, що зосереджувало владу на місцях в одних руках. Поліцейські апарати розбудовувалися за двома принципами: у повітах і сільській місцевості та окремо у великих містах. В кожному повіті створювався єдиний поліцейський орган — поліцейське управління, яке очолював повітовий справник. При управлінні існувала канцелярія, три відділи й архів. Повіти ділилися на більш дрібні адміністративні одиниці, де було своє поліцейське начальство і команди. В містах (в Україні на початку XX ст. — це 22 міста) створювалися поліцейські управління на чолі з поліцмейстерами. У підпорядкуванні знаходилися дільничні і міські пристави та їх помічники. Територіально місто ділилося на частини, дільниці, околотки. Частини очолювали міські пристави, дільниці — дільничні пристави. До нижчих чинів належали городові, квартальні наглядачі тощо. Основними актами, що регулювали поліцейську діяльність у XIX ст., були наступні: „Статут про попередження й припинення злочинів (1833 р.)”, „Положення про земську поліцію (1837 р.)”, „Тимчасові правила про устрій поліції в містах і повітах губернії (1862 р.)”. В Австрії поліція також належала Міністерству внутрішніх справ. У Галичині й Буковині начальниками поліцейської влади були намісники. У Львові й Чернівцях існували дирекції поліції, яким підлягали

дільничні комісаріати, у менших містах діяли самостійні комісаріати поліції. Поліція в обох частинах України набула стійких організаційних форм.

У ХІХ ст. визначилися основні риси поліції. Отже, поліція є державним інститутом, який здійснює функцію соціального контролю, вона відноситься до силових інститутів — поліція озброєна й обмундирована. Поліція одночасно є виконавчим органом, вона не формує державну політику, а реалізує її у суспільстві. Поліція мусить узгоджуватися з основним (домінуючим) інститутом суспільства. У Росії — це був інститут монархії, станова соціальна система. Офіційно поліція підтримувала “тишу і спокій” або “порядок і благочиніє”, але в реальному житті завжди ставала на бік представників вищих і заможних верств. Годі й казати, що низи, а тим більше революційні сили, ставилися до поліції вкрай негативно, і навіть не до особистостей, а до інституту, як такого. Це і визначило наступну долю інституту. Лютнева революція 1917 р. в Петрограді власне й почалася з побиття поліцейських чинів та погромів дільниць. Стара поліція не могла сполучатися з новими домінуючими інститутами демократичної Росії. Тимчасовий уряд не знайшов іншого виходу як перейменувати інститут на “міліцію”. Одночасно відбулася реорганізація й прихід до установ нових людей, зміна керівництва. Слово “міліція” не було вдалим еквівалентом, бо етимологічно воно сполучається з поняттям війська. “Міліція” (лат. militia — військо, miles — воїн) у Середні віки означало заgonи нерегулярного війська, які склалися з озброєного ополчення. Інституціоналізація міліції відбувалася наступним чином: Тимчасовий уряд в Петрограді видав постанову “Про заснування міліції” (17 квітня 1917 р.), де міліція визначалась як виконавчий

орган державної влади на місцях, який перебував у безпосередньому віданні земських та міських громадських управлінь. У міліції запроваджувалися такі посади: начальник міліції та його помічники, дільничні начальники міліції та їхні помічники, старші міліціонери і міліціонери. Важливо підкреслити, що організаційно інститут підлягав децентралізації. Отже, практично справами міліції в Україні переймалася влада на місцях і Генеральне Секретарство (виконавчий орган Центральної Ради в Києві). Паралельно цього ж року в Україні почало створюватися так зване *Вільне козацтво* як громадська організація на місцях. Фактично козацтво виконувало функцію добровільної міліції. Цей громадський рух охопив Київщину, Волинь, Херсонщину, Полтавщину, Чернігівщину. Всеукраїнський з’їзд Вільного козацтва в липні 1917 р. представляв 60.000 осіб, він відбувся у Чигирині (стародавня гетьманська столиця), де отаманом було обрано генерала Павла Скоропадського.

Інститут поліції мусив пристосовуватися до ідеологічних течій, політичних програм, провідних інституцій. Ось чому за короткий термін в Україні кілька разів відбувалися зміни його назви, урядами видавалися численні законодавчі акти, постанови, відозви, універсали, якими різні влади намагалися впорядкувати поліцейську діяльність. Відразу після приходу до влади гетьмана П. Скоропадського намітилися зміни і в цій галузі. 2 травня 1918 р. у газеті “Голос Києва” з’явилося повідомлення про розробку закону щодо передачі органів міліції до Міністерства внутрішніх справ і перейменування її в *державну варту*. 9 серпня 1918 р. було ухвалено закон “Про статут Української державної варті”. Законом встановлювалося три види діяльності — загальна, оперативно-розшукова, інформаторська. Після падіння режиму

гетьмана нова влада знову реанімувала назву “міліція”. Рада міністрів УНР видала закон “Про скасування інституту державної варти й сформування *народної міліції*” (4 січня 1919 р.). Але в Україні тривала російська навала, Директорія не контролювала всієї території України: на півночі російські більшовики створювали власні органи влади, а на півдні теж саме, але на власний лад, робила Добровольча армія, яку очолював А. Денікін. В решті решт перемогу отримали більшовики, які створили “*робітничо-селянську міліцію*”. Положення про робітничо-селянську міліцію було затверджено Радою Народних Комісарів УСРР 14 вересня 1920 р. [8].

Як ми бачимо, кожна влада намагалася якнайшвидше започаткувати власний інститут поліції, бо від нього залежало і самоствердження влади, й наведення порядку на підконтрольній території. Показовим був процес інституціоналізації сучасного інституту української міліції. Закон, яким визначається поліцейська діяльність в незалежній Україні, було ухвалено Верховною Радою 20 грудня 1990 р. — ще до здобуття формальної незалежності. Закон України “Про міліцію” визначає статус *української міліції*, завдання, принципи діяльності, правову базу, організацію, систему підпорядкування тощо. Україна уникнула хаосу й невизначеності, які супроводжують радикальні суспільні зміни, завдяки тому, що кожний суттєвий крок вперед легітимізувався зусиллями Верховної Ради й виконавчих органів, зокрема, інститут міліції трансформовався таким чином, що не було жодного дня, аби поліцейська діяльність переривалася і міліціонери зникали з вулиць міст України та не виконували службові завдання [9].

1970–1980 рр. були переломними в історії західних поліцій. З одного боку, відбулася їх професіоналізація, в практиці політики успішно використовувалися останні досягнення науки, криміналістики, сучасні

технічні засоби, а з іншого, — громадськість гостро критикувала поліцейські установи. Накопичувалося загальне невдоволення поліцією, рівень довіри до інституту був мінімальним. Об’єктами критики було наступне:

- віддаленість і відчуженість від населення;
- закритість, “непрозорість” діяльності та внутрішніх процесів;
- застосування незаконного насильства, факти тортур;
- корупція;
- приховування важливої інформації від громадськості, “лакування” показників і звітів;
- нездатність ефективно боротися з організованою злочинністю і забезпечити громадську безпеку.

Далекоглядні поліцейські начальники та спеціалісти з організації поліцейської діяльності також відчували потреби у змінах. Для цього були об’єктивні підстави. Соціологи підраховували, що тільки третина повідомлень, телефонних дзвінків у поліцію стосувалася безпосередньо злочинів, усе інше — різних проблем, занепокоєнь, вимог тощо. Поліція залишалася фактично єдиною службою, яка цілодобово, незважаючи на час відпусток, свята й вихідні надавала населенню допомогу в різних критичних ситуаціях: починаючи з передчасних пологів, вгамування буйних алкоголіків і наркоманів, сімейних сварок та бійок до захисту від небезпечних злочинців.

Зближення з населенням стає новою ідеологією поліцейської діяльності. В 90-і рр. ХХ ст. в західних державах активно розвивалася *соціальна функція* поліції. Праця поліцейських починає розглядатися як надання соціальних послуг населенню на основі контрактних відносин з громадами. Деякі теоретики нової філософії поліцейської діяльності прирівнюють поліцейських соціальних праців-

ників, а діяльність поліцейських визначають як “секретну соціальну роботу”. Вона має два аспекти: у кримінальному відношенні це означає спирання на населення в боротьбі зі злочинністю, широкі профілактичні заходи в місцях проживання із залученням активістів, громадських структур, сімей; в більш широкому аспекті – різні форми соціальної роботи з населенням, вирішення нагальних місцевих проблем, допомога в різних ситуаціях, коли люди звертаються до поліції. В таблиці 1 подано порівняння структурних особливостей інституту поліції до і після початку змін, яке належить американським авторам [10, с. 8]. Треба зазначити, що інституційні зміни на Заході виявилися доволі ефективними з точки зору ставлення населення до поліції: сьогодні рейтинг правоохоронців в очах населення є як ніколи високим.

Інститут української поліції в цілому знаходиться на шабелі нижче, міліція власне опановує стадію професійного росту, яка була характерною для західних поліцій у повоєнні часи. Усі вади поліції, що перераховані вище, присутні і в Україні. Характерною рисою української міліції, що дісталася у спадок від радянської міліції й царської поліції, є низький соціальний ста-

тус правоохоронців, високий показник недовіри з боку населення, відчуженість і боязнь населення людей у формі [11]. Причин тому багато. Довгий період поліція і міліція обслуговувала тоталітарну політичну систему, розглядалася як каральний орган, використовувалася для репресій. Інститут поліції не вибирає власної долі, а є невід’ємною частиною держави й політичної системи. Якщо держава воює з власним народом, то поліція використовується як знаряддя влади. Очікувати любові з боку населення за таких умов неможливо. Тривалий час домінував принцип “цілі виправдовують засоби”, яким прикривалось незаконне насильство, брутальне поводження з людьми, провокації і тортури. Ці традиції виявилися доволі стійкими. І хоча в Законі України “Про міліцію” чітко визначено, що вона буде своєю діяльністю на принципах “законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості...” дійсність відрізняється від задуму. Далі, традиційно у нас поліція (міліція) розглядалася як третьорозрядний силовий орган. Основна увага приділялася жандармерії (КДБ), армії, прокуратурі. Міліція комплектувалася і забезпечувалася за залишковим принципом. Слабкий кадровий склад і погане гро-

Таблиця 1

Інституціональні зміни поліцейської діяльності

Структурні елементи	1930–1980 рр.	Починаючи з 1980-х рр. (епоха співробітництва)
Джерела повноважень	Закон і професіоналізм	Підтримка громадськості (політична), закон і професіоналізм
Функції	Контроль над злочинністю	Забезпечення послугами всього населення
Організаційні принципи	Класична модель, централізація	Децентралізація, підрозділи, що створюються для вирішення задач
Стосунки з громадськістю	Професійні, відчужені	Щільні
Тактика й технологія	Профілактичні патрулі й швидке реагування	Піше патрулювання, вирішення соціальних проблем
Результати	Контрольована злочинність	Якість життя і задоволеність громадян

шове утримання були стимулами для прихованої “економічної” діяльності, хабарництва. Люди в формі і при зброї, але не забезпечені усім необхідним, є небезпечними для суспільства. Утримати особовий склад від зловживань, корупції, незаконного насильства виявилося набагато складніше, ніж сформулювати міліцейські підрозділи. Це з’ясувалося вже у перші роки після перемоги більшовиків в Україні. 1923 р. влада була змушена фактично повністю розпустити “робочо-селянську” міліцію, яку рекрутувала під час воєнних дій. Якщо на жовтень 1921 р. вона нараховувала 189 тис. осіб, то після так званої “чистки” чисельність міліції зменшилася у 10 разів, і складала 12881 особу. Дуже відвертою була інструкція по боротьбі з хабарництвом, датована тим же 1923 роком. В її тексті розлого визначаються види хабарів, які мали місце на початку 20-х рр., в період так званого непу (фрагмент цитуємо мовою оригіналу):

II. Види взятки:

– спеціально милицейский: “уступочка” – в ресторане за обед; продажа в магазине, лавке на 50% дешевле;

– приглашение работника милиции на “чашку чая”, “пообедать”;

– приношение на квартиру;

– знакомство и родство с напманом, кулаком при посредстве девицы и вдовушек;

– “замазывание” дела при всякого рода нажимах в порядке службы;

– внеочередные опросы, расследования, выдача справок, видов на жительство за “благодарность”;

– служба в одном управлении целыми выводками с кумовьями, родственниками, дающая возможность брать без особого риска через десятые руки;

– поборы за укрывательство самогонщиков, поблажка содержателям притонов, проституткам, ворам;

– взятка, прикрытая законом: отчисление при заключении договоров, сделок, поставок, при заключении подрядов и т.д.;

– поблажка арестованным, их отпуск и т.п.;

– задержка протоколов со штрафами на 1–2 месяца [12].”

Історія має особливість повторюватися. На початку 90-х рр. виникла ситуація, що нагадувала не 20-х рр., вади міліції “розквітнули” на повну силу. Ситуація загострювалася тим, що одночасно відбувався значний сплеск злочинності, в суспільстві ширилася аномія, професіонали залишали органи й переходили до приватних структур, а на їх місце приходили танкісти й артилеристи, що залишилися без роботи через скорочення армії, люди без юридичної освіти, випадкові особи, катастрофічно скорочувалося фінансування, і від начальників вимагалось знаходити “внутрішні резерви”. Отже, в цій ситуації було не до впровадження новітніх моделей поліцейської діяльності. Точилося багато розмов довкола реформи української міліції, перейменування її у поліцію тощо. Але зміни не мали системного й глибокого характеру.

Ситуація поліпшилася наприкінці 90-х років. З терміново заснованих вищих навчальних закладів до органів міліції почали приходити молоді спеціалісти. Швидко зростав професіоналізм міліцейської діяльності.

Почали налагоджувати контакти з американськими, британськими й німецькими поліцейськими структурами. В Україні ширилася інформація про новітні ідеї з поліцейської роботи в сільських громадах – *community policing*. Вченими Національного університету внутрішніх справ разом з британськими вченими з Центру Лорда Скармана Лестерського університету був розроблений і реалізований проект “Впровадження моделі поліцейської діяль-

ності, заснованої на підтримці громадськості, в Україні” [13]. Проект-експеримент проходив у 2000–2003 рр. на базі двох відділків міліції в самому місті Харкові та в приміській зоні. Проект мав практичну спрямованість: фактично, на українському ґрунті випробувалася добре відома у Великій Британії система роботи в общині, яка називається “модель поліцейської діяльності, що заснована на підтримці громадськості”. Паралельно здійснювався соціологічний супровід проекту: на початку і наприкінці робилися масові опитування населення, бралися розгорнуті якісні інтерв’ю в населення, місцевого керівництва, працівників міліції, щоб оцінити ефективність нової політики. Практична частина зводилася до того, що в кожному районі здійснювалася низка конкретних програм:

– зустрічі дільничних інспекторів з населенням;

– поширення брошур та листівок з порадами як уникнути злочинця і захистити майно;

– програма “сусідська взаємодопомога”;

– програма “зупини злочинця”;

– маркування власності;

– праця в школах.

Підсумок було підбито на міжнародній науково-практичній конференції за участі міністра внутрішніх справ України і посла Великої Британії в Україні. Було визначено загальний позитивний підсумок і можливість продовження експерименту у більш широких масштабах. Очевидно, що це є майбутнім, завтрашнім днем української міліції. Нова модель вимагає не тільки структурних змін, але й впровадження нової філософії поліцейської діяльності. Це є справжній переворот в історії поліції.

1. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України. – Харків, 1999; Губанов А. В. Полиция Запада: основы деятельности по охране правопорядка. – М., 1993; Правовая система Украины: теория и практика. – К., 1993; Ярмыш А. Н. Карательный аппарат самодержавия на Украине (1895–1917 гг.): Дис. ... д-ра юр. наук. – Х., 1991.
2. Лихолоб В. Г. Органи внутрішніх справ у боротьбі із злочинністю. (Морально-правовий аспект реалізації закону). – К., 1991; Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность. – М., 1990.
3. Роша А. Н. Профессиональная ориентация и профессиональный отбор в ОВД: Уч. пособие. – М., 1989; Психологічне та соціологічне забезпечення роботи з персоналом в ОВС України : 36. Метод. рекомендацій. – Харків, 2002.
4. Рулан Н. Юридическая антропология. Учебник для вузов. Пер. с фр. – М., 1999.
5. Артель // Брокгауз Ф. и Эфрон И. Энциклопедический словарь. – СПб., 1890. – Т. 2.
6. Лейн Б. Пытки и наказания. Пер. с англ. – Смоленск, 1997.
7. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна : Курс лекцій. – К., 1996.
8. Більш докладно про історію української міліції див. серію статей П. П. Михайленка і В. А. Довбні в журналі “Міліція України” за 2003 р.
9. Збірник нормативних актів з питань правопорядку. – К., 1993.
10. Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента. – Харьков, 2003.
11. Доверие милиции и латентная преступность: взгляд украинских и российских исследователей / Свеженцева Ю. А., Соболев В. А., Рущенко И. П. и др. – Харьков, 2002.
12. Мартыненко О. А. Историко-криминологический анализ становления системы предупреждения правонарушений в деятельности органов внутренних дел Украины (1880–1936 гг.). – Харьков, 2002.
13. Взаємодія міліції та громадськості в Україні (з використанням досвіду поліції Великої Британії). – Харків, 2001.

Подано до редакції 03.02.2004

Abstract. **THE INSTITUTION OF POLICE: THE PAST AND THE PRESENT
IN A SOCIOLOGICAL CONTEXT**

The article examines the process of institutionalisation of law enforcement. It outlines the 'proto-institutional' phase and forms of law enforcement in the medieval Ukraine and the process of legitimisation and development of police as a state institution in the nineteenth century. The main focus is put on the social function of law enforcement, which is becoming predominant nowadays.

The article reviews the current problems of the Ukrainian law enforcement and overviews the experience of community based police services in Kharkiv City (an innovative Ukrainian – British Project).
